

Олеся Мандебура

КОНСТРУЮВАННЯ КОНЦЕПТУ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІА-ПРОСТОРІ (НА МАТЕРІАЛАХ ЕЛЕКТРОННИХ ЗМІ)

Стаття присвячена аналізу феномену опозиції в українському інформаційному просторі. Визначається, що головним чином наповнення змістами «образу» опозиції структурується за допомогою заголовків. Задля цього використовуються різноманітні прийоми і рішення. Характерною рисою деяких інформаційних порталів є використання експресивної емоційно насиченої лексики. Такі публікації впливають на суспільну думку шляхом формування певних конкретних установок, конструювання смислів у заданому напрямі і, відповідно, знань і переконань певного сегмента читачької аудиторії.

Ключові слова: опозиція, український інформаційний простір, Інтернет, ЗМІ, заголовки.

O. Mandebura. Construction of opposition's concept in Ukrainian mass media sphere (based on electronic media). This article analyzes the phenomenon of opposition in Ukrainian mass media sphere. It is defined that mainly, content filling of the opposition's «image» is structured by using headings. A distinctive feature of certain information portals is the use of an expressive emotionally rich vocabulary. Such publications influence on public opinion through the formation of certain specific guidelines, construction of meanings in a given direction, and accordingly, the knowledge and belief of certain reader's audience.

Key words: *opposition, Ukrainian mass media sphere, Internet, mass media, headings.*

Конкуренція в політичному полі є обов'язковою умовою демократичного розвитку суспільства, одним з основних принципів існування розвинутого демократичного суспільства, гарантією демократичного характеру всієї системи суспільних відносин. З іншого боку, не менш важливим демократичним інститутом, що характеризує демократичність політичної системи суспільства, є наявність опозиції. Одна з її головних функцій – вироблення альтернативних концепцій розвитку країни та становлення конкуренції правлячій силі. Ситуація, яка складається на сьогодні в українському політичному опозиційному полі, виокремлює одну з головних проблем української опозиції – зміщення поля її головних завдань із формально політичного виміру у суто внутрішній. У першу чергу йдеться про внутрішню конкуренцію в середовищі опозиції, яка посилюється фактичним початком старту передвиборчої кампанії в Україні до виборів Президента 2015 р.

У цьому контексті науковий інтерес становить питання конструювання проблеми внутрішньої конкуренції в середовищі опозиції в українському інформаційному просторі. Роль засобів масової інформації як структурного елементу громадянського суспільства, загалом одного з важливих соціальних інститутів, уже давно привернула увагу науковців і є однією з найактуальніших у науковому просторі. Політологи, філологи, мовознавці, соціологи та представники інших наук активно вивчають глобальні, загальні питання функціональних характеристик ЗМІ як структури громадянського суспільства, роль ЗМІ в політичному житті суспільства

та політичній системі, у формуванні громадської думки, як важливого інструменту політичних та економічних еліт у боротьбі за владу, функції друкованих засобів у політичній сфері життєдіяльності суспільства тощо. Не менш запитаними для наукового пізнання є і вужчі теми, зокрема, функції газетних заголовків, роль заголовків у засобах масової інформації як засобу впливу на свідомість особисті, місце і роль засобів масової інформації в політичних конфліктах, ступінь впливу ЗМІ на соціальні процеси тощо.

Підкреслюючи важливу структуруючу роль ЗМІ у формуванні громадської думки з глобальних проблем розвитку країни, їхній вплив на підтримання стабільності в суспільстві, фахівці, тим не менше, окремо наголошують, що засоби масової інформації можуть відігравати і потенційно небезпечну роль, оскільки можуть виступати і джерелом поширення напруги, і засобом конструювання конфліктних ситуацій, у першу чергу – в політичній сфері.

Проблема конструювання концепту опозиції в українському інформаційному просторі має свою специфіку та властиві їй риси і особливості. Публікації, що торкаються як самого питання сучасної опозиції, так і конкретних пов'язаних з нею аспектів, не лише формують суспільну думку (чи, швидше, думку конкретної цільової аудиторії), а й активно впливають на неї шляхом формування певних конкретних установок, конструювання смислів у заданому напрямі і, відповідно, знань, переконань і «впевненостей» конкретної аудиторії, кінцевою метою яких є потенційні вчинки та дії, у даному випадку – колективні.

Стрімкий розвиток засобів масової комунікації спричинив, відповідно, і збільшення кількості самих електронних періодичних видань, і їхньої аудиторії. Незважаючи на те, що законодавчо діяльність електронних ЗМІ в Україні ще не відрегульована, по суті, вони є засобами масової інформації. Їхня аудиторія характеризується значно меншими розмірами, ніж аудиторія традиційних ЗМІ. Фактично вони виконують функції, аналогічні друкованій пресі, але мають суттєву перевагу – оновлюються протягом дня, і неодноразово, а отже, інформація до адресантів надходить швидко й оперативно. Ще однією незаперечною перевагою інтернет-ЗМІ є їхні власні пошукові системи, які дозволяють упродовж кількох секунд знайти необхідну інформацію за конкретними ключовими

словами чи словосполученнями. Деякі інформаційні портали мають свою власну аудиторію, певний рівень популярності, довіри, загалом користуються певним авторитетом. Останнім часом спостерігається збільшення кількості досліджень саме електронних засобів масової інформації у науковому просторі, їх ролі як засобу впливу на становлення громадянського суспільства, специфіки їхніх функцій тощо.

Для цього аналізу було обрано матеріали, що з'явилися на різноманітних інформаційних сайтах протягом 2013 р. Зокрема, йдеться про такі інформаційні ресурси, як «www.pravda.com.ua», «tyzhden.ua», «<http://minprom.ua>», «<http://glavnoe.ua>». Одразу варто зауважити той факт, що спостерігається суттєве збільшення кількості публікацій у вересні ц.р. (2013), і така риса характерна для різних електронних «видань». Публікації розміщуються фактично щодня, а то і кілька новин на день на одному сайті.

Аналізуючи проблеми подачі матеріалу, бачимо, що окремо виділяється роль заголовків публікацій. Цей аспект цілком заслуговує стати темою окремого дослідження, особливо враховуючи специфіку інтернет-публікацій і, відповідно, значення заголовків у періодичних онлайн-виданнях. Значною мірою саме завдяки заголовкам відбувається конструювання самого концепту опозиції, і в електронних виданнях вони відіграють більшу і специфічнішу роль, аніж у друкованих засобах масової інформації.

У цьому контексті окрему увагу привертає питання вибору політичної лексики, що використовується для подачі відповідного тексту. Спостерігаються чіткі відмінності у специфіці вибору політичної мови і способі репрезентації статті саме завдяки заголовкам. Скажімо, особливістю інформаційного порталу «Українська правда» є переважно констатація фактів, акцентування уваги читача на конкретних питаннях: «У вересні влади в телевізорі було втричі більше, ніж опозиції» (27.09), «Томенко: Опозиція – у занадто великій ейфорії від «європейськості» Януковича» (27.09), «Яценюк каже, що влада погодилася зрівняти сили в Рахунковій палаті» (18.09), «“Батьківщина” пропонує Рибаку призначити вибори в Києві на 10 листопада» (11.09), «У Київській раді склали список “бюджетних страшилок”» (07.09), «Опозиція хоче знати результати

виборів у проблемних округах “до олів’є”» (05.09), «Опозиція пропонує свій шлях до незалежності суддів» (05.09), «У опозиції кажуть, що більшість не лишає їм вибору» (05.09), «Тягнибока не запросили в Європарламент на засідання щодо України» (29.08), «“Регіонали” заблокували входи до КМДА і не впускають опозицію» (19.08), «Яценюк вимагає від Януковича і Азарова “чіткої реакції” на дії Росії» (03.09), «Яценюк розповів, що буде на зустрічі в Рибака» (04.09), «Доній: Кличко був би оптимальним кандидатом у президенти» (10.08). «“Батьківщина” передумала йти до Попова й Герєги» (16.08).

Заголовки, які містять негативну оцінку ситуації, виражену негативну лексику, радикальні заклики та висновки тощо, трапляються меншою мірою. Переважно вони характерні для тих випадків, коли в заголовках наводиться цитати: «Опозиція: Київрада збирається на чергове незаконне засідання» (04.09). «Шаповал: Опозиція прогнала б усі «проблемні» округи, бо все спаплюжили» (13.09), «Яценюк: Режим змусив вчителів і лікарів захищати депутатське збіговисько» (07.09).

Загалом, заголовки публікацій в «Українській правді», присвячених проблемам опозиції, виконують переважно інформативну функцію, анонсуючи зміст конкретної статті. Не спостерігається активне використання слів з негативним забарвленням задля привертання уваги. Виняток становлять заголовки, в яких такі слова і вирази подаються як цитати.

Аналогічним чином подається перелік новин і на електронній сторінці щотижневого ілюстрованого суспільно-політичного журналу «tyzhden.ua», партнером якого є журнал «Український тиждень». Заголовки характеризуються спокійним фоном і переважно мають суто інформативний характер, наприклад: «Опозиція закликає Януковича разом переписати законопроект про гарантії незалежності суддів» (10.10), «Опозиція чекає від регіоналів конкретних пропозицій щодо звільнення Тимошенко» (05.10), «Опозиція завершила акцію під Київрадою, але обіцяє повернутись» (02.10), «В опозиції ще думають, чи висувати «політемігранта» Романюка у депутати» (26.09), «Опозиція не підтримує створення у Раді «тушкогруп» за сценарієм влади» (18.09), «Тимошенко закликає опозицію негайно визначити єдиного кандидата у мери Києва» (17.09), «Політолог:

Своєю публічністю Тимошенко намагається надати опозиції нове дихання» (17.09), «Тимошенко вважає, що опозиція звільняє її з тюрми, як уміє» (17.09), «Опозиція наполягає на виборах у проблемних округах 15 грудня» (05.09) тощо.

Разом з тим, спостерігається активне використання також заголовків, у яких увага читача привертається завдяки використанню оціночних суджень, опису конфліктних ситуацій, проведенню різних неправомірних заходів щодо опозиції та інших прийомів, наприклад: «Перевибори у п'яти округах: опозиція стартує з перешкод» (17.10), «На Луганщині міліція провела обшуки в помешканнях двох опозиціонерів» (03.10), «Міліція побила затриманого під Київрадою помічника опозиційного народного депутата» (02.10), «Опозиціонери вирушили у райвідділ міліції визволяти затриманих під Київрадою активістів» (02.10), «Опозиція про позбавлення Маркова мандата: Янукович продовжує практику знищення парламентаризму» (12.09), «В опозиції зрозуміли, що свавілля міліції – наслідок “внутрішньої” політики Януковича» (08.08).

Огляд новин, присвячених різноманітним питанням «буденних» справ опозиції, на сайті «tyzhden.ua» відбувається переважно коректним способом. Заголовки повною мірою виконують інформативну і контактну функції, не вдаючись до певних маніпулятивних дій. Обидва вказані сайти не використовують експресивну лексику, що мінімізує і тиск на кінцевого споживача тексту, і маніпулювання ним. Завдяки заголовкам адресанти отримують уявлення про суть викладеного питання та короткий зміст статті.

На противагу двом наведеним вище інформаційним порталам, заголовки, які характерні для, скажімо, веб-сайта «<http://minprom.ua>», мають уже зовсім іншу специфіку і особливості. Іншими словами, журналістська мова цього сайту суттєво відрізняється від журналістської мови «Української правди» та «tyzhden.ua». У першу чергу варто відзначити експресивність у використанні лексичних даних, «телеграфний» стиль написання, наявність емоційно насичених прикметників та іменників, які, зокрема, не лише привертають увагу реципієнта, а й певною мірою конструюють смислове навантаження поданого тексту у певному напрямі. Скажімо, діяльність опозиції подавалася у новинах під такими назвами: «Оппозиция не забыла о своем привычном занятии» (30.09) «Оппозиционер защитил Януковича от

хамства россиян» (21.10), «Симоненко поведал о зловещем экстазе ПР и оппозиции» (21.10), «Тягнибок разгадал хитрый маневр Януковича» (21.10), «Оппозиция сознательно пытается сорвать ассоциацию с ЕС» (18.10), «Власенко страдает от провокаций власти» (30.09), «Ефремов возмущен поведением оппозиции» (21.10) та інші.

Меншою мірою, але використовуються і заголовки, які виконують інформативну функцію без залучення додаткових експресивних ходів. Для прикладу наведемо наступні: «Яценюк интересуется, куда Азаров дел деньги» (21.10), «Рыбак сказал, почему в Раде не могут договориться о Тимошенко» (21.10), «Рыбак зовет фракции на совещание по Тимошенко» (21.10), «Ефремов предложил оппозиции создать комиссию по Тимошенко» (21.10).

Подаючи матеріали на цьому інформаційному агентстві, використовують також спосіб формулювання заголовків, коли суміщаються явні суперечності, взаємовиключаючі твердження, нереальні події, факти, які суперечать так званому «здоровому глузду» тощо. Наприклад: «Яценюк доволен, что Тимошенко сидит – ПР» (17.10), «Кличко отправляет Януковича в отставку» (17.10), «Тягнибок намекнул, что Кличко – провокатор» (16.10).

Задля привертання уваги реципієнта формулюються також заголовки, які впадаються у вчі: «Кличко придумал проверку для Януковича» (30.09), «Тимошенко возят еду из ресторана» (30.09), «У Симоненко удивляются ослиному упрямству Азарова» (30.09), «Оппоненты бьют Тягнибока ниже пояса» (30.09), «УДАР рассказал о коварном плане власти против Кличко» (30.09) та ряд інших.

Аналіз наведених та інших заголовків на цьому сайті дозволяє зробити такі висновки. Журналістська мова інформаційного агентства «<http://minprom.ua>» має виражену схильність до вживання експресивної, емоційно насиченої лексики. Її головна мета – привернути увагу читача і утримати її. Значною мірою це досягається завдяки використанню фраз із вираженим провокативним смислом. Сайт відрізняється також постійним оновленням різноманітних новин на опозиційну тематику протягом дня. Ще однією характерною рисою суспільно-політичної мови цього порталу є телеграфний стиль написання заголовків, який відрізняється максимальною зжатістю та лаконічністю заголовкового речення.

Оригінальний погляд на проблеми української опозиції пропонує інтернет-огляд «из Харькова» «<http://glavnoe.ua>».

Ключове слово «опозиція», введене в пошукову систему сайта, на виході дає матеріал, присвячений здебільшого ВО «Батьківщина» Ю. Тимошенко. Скажімо, відповідно до даних пошукової системи, 22 жовтня з'явилося 4 публікації, всі вони присвячені так чи інакше ув'язненому лідеру «Батьківщини»: «Кокс и Квасньевский уже у Юли», «“Регионалов” отзывают из командировок для голосования по Тимошенко», «Аваков призвал “регионалов” набратсья мужества», «СМИ: Вопрос Тимошенко решат послезавтра». 21 жовтня з'явилося 3 новини, 2 з яких теж стосуються Ю. Тимошенко: «DW: Евросоюз настаивает на освобождении Тимошенко», «Арсен Аваков: Сегодня-завтра Кокс и Квасньевский найдут вариант, который устроит всех». У третій новині повідомляється про рішення Р. Кузьміна виставити свою кандидатуру на довиборах народних депутатів. 18 жовтня – 1 новина: «Евросоюз призывает подготовить закон для освобождения Тимошенко». 17.10 – аналогічна ситуація: 3 новини, з яких одна стосується Ю. Тимошенко («Аваков считает, что в Украине достаточно законов, чтобы освободить Тимошенко»), друга – підписанню законопроекту про відновлення роботи американського уряду президентом США Б. Обамою, і третя – довиборам у проблемних округах [1].

Огляд заголовків, які використовуються в інтернет-огляді «<http://glavnoe.ua>», дозволяє зробити кілька висновків. Так, у першу чергу проблема української опозиції зосереджується навколо постаті Юлії Тимошенко. Ключове на сьогодні питання – звільнення її з ув'язнення. Інші важливі й актуальні проблеми, зокрема, пов'язані зі стратегічними планами опозиції щодо участі у парламентських виборах 2015 р., у результатах пошукової системи не вказані. Інформаційний портал характеризується виваженою журналістською мовою, йому не властиве зловживання емоційною та негативно забарвленою лексикою. Представлені заголовки мають переважно предикативну форму і виконують номінативну функцію – анонсують тему (головну чи одну з багатьох) новини чи публікації.

Дослідження феномену опозиції в українському інформаційному просторі, окрім суто інформативних та смислових аспектів, артикулює ще один, не менш важливий. Фактично йдеться про різні «порядки денні», які пропонують різні інформаційні агентства. І ці порядки денні формуються переважним чином саме заголовками публікацій. Скажімо, «Українська правда» як позиції у порядку денному

вносить питання майбутніх виборів (мера, довиборів до Верховної Ради тощо), узгодження позицій різних опозиційних сил з певних питань, стратегічне питання єдиного кандидата від опозиції на майбутніх парламентських виборах, інші численні різноманітні дискусійні питання. Аналогічним чином формує свій порядок денний і електронна сторінка суспільно-політичного журналу «tyzhden.ua», порушуючи питання, наприклад, співпраці опозиції з владою щодо написання нових законопроектів, наводячи дані про дискримінаційні заходи правлячої сили проти опозиції, описуючи конфліктні ситуації, що створюються навколо опозиційних сил тощо. Натомість інформаційне агентство «<http://minprom.ua>» як найважливіші у своєму порядку денному виділяє теми харчування Ю. Тимошенко в ув'язненні, «провокаторство» В. Кличка, «ослячу впертість» М. Азарова, різні «підступні» плани тощо. Інформаційний портал «<http://glavnoe.ua>» проблему опозиції зосереджує переважно навколо постаті Ю. Тимошенко, особливо – проблемі її звільнення. Інші питання, які знаходять своє висвітлення на його «сторінках», стосуються поточних конкретних питань, зокрема, участі опозиції у довиборах народних депутатів.

Дослідження проблеми конструювання концепту опозиції в українському інформаційному просторі актуалізує й інші важливі моменти. Один з них – питання відповідності тексту публікації анонсованому заголовку. До певної міри, можна висловити припущення, що інтернет-простір спрощує правила журналістської «гри». Ці спрощення стосуються усього комплексу питань, починаючи від загальноприйнятих правил складання заголовків і закінчуючи загальними питаннями журналістської етики, дотримання принципів об'єктивності у подачі матеріалу, не нав'язуванні своєї думки тощо.

Головним чином проблеми опозиції в інформаційному просторі структуруються за допомогою заголовків. Задля цього використовуються різноманітні прийоми і рішення. Також варто відзначити таку характерну рису деяких інформаційних порталів, як використання експресивної емоційно насиченої лексики задля утримання уваги реципієнта, особливо якщо йдеться про речі, не важливі в загальнодержавному масштабі. А отже, важливі питання стратегії і тактики опозиційної боротьби, проблеми внутрішньої конкуренції, неузгодженості позицій тощо переносяться в іншу

площину – дрібних і непринципових «знань». Не буде великим перебільшенням стверджувати, що значною мірою саме спосіб і форма представлення феномену опозиції на сьогодні актуалізує питання мовного маніпулювання читачем. Саме таким чином більшою мірою відбувається конструювання концепту опозиції в інформаційному просторі, навантаження його конкретними смислами і, відповідно, формування певних соціальних установок у цільової читацької аудиторії конкретного електронного інформаційного джерела.

1. Див., наприклад: http://glavnoe.ua/search/?order=date& action=search& PAGE_NUM=1& sword=%D0%BE%D0%BF%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%8F. – Режим доступу на 22.10.2013 – вільний, мова: рос.